

Borges Blue corner

NAFO Glåmdal Nes

BBC 78: ER NOEN MED LETT UTVIKLINGSHEMNING MELLOM «DOBBEL ILD»?

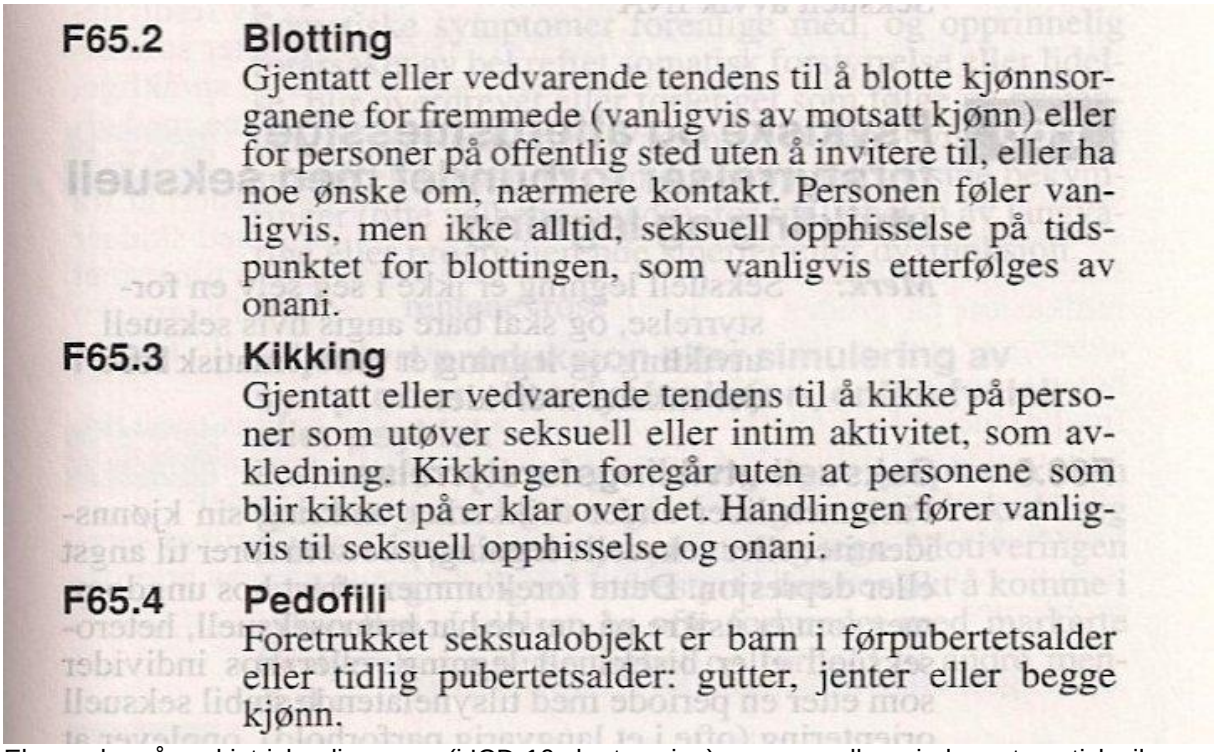
I forrige BBC, nummer 77, tok jeg opp vergemålsloven, og var inne på utviklingshemning og samtykkekompetanse. Et poeng var at det går an å ha utviklingshemning, i alle fall helt lett, og likevel ha samtykkekompetanse, i det minste på noen områder. Det er et eksempel på at de med lett utviklingshemning lever i «grenseland» mellom normal selvbestemmelse og «formynderi» i form av vergemål. Et annet eksempel på et liv i grenseland er at de med lett utviklingshemning omfattes både av straffeloven og av kapittel 9 i lov om helse- og omsorgstjenester (khol). De kan altså «reguleres» fra to kanter. De er mellom «dobbel ild», om du vil. Da skulle man tro at den som vil begrense skadelig atferd hos personer med lett utviklingshemning, kan velge og vrake mellom virkemidler. Eller er det ikke så enkelt?

Her treffer du sjelden folk, men hvis du treffer tre personer i følge, så *kan* det være to tjenesteytere og en som det er gjort kapittel 9-vedtak for. Det kan være vanskelig å *se* tvang, for eksempel «fotfølging». Noe som defineres som tvang, oppleves ikke alltid som tvang av den som «utsettes» for den.

Straffeloven gjelder også for personer med utviklingshemning. Personer med lett, eller lavgradig, utviklingshemning, som det kalles der i gården, er strafferettslig tilregnelige, og kan straffes. Det er riktig nok ikke lett utviklingshemning i ICD–10-forstand. Nærmere bestemt er det en sikkerhetsmargin. Lett utviklingshemning i ICD–10 dekker IQ-området ca. 50 til ca. 69, og tilsvarende generell adaptiv fungering, som også må vurderes før diagnose stilles. Grensen for lett utviklingshemning i straffeloven er høyere, og går fra IQ ca. 55 til ca. 75, altså en sikkerhetsmargin på fem. Det kan skyldes at intelligenstester har feilmargin, som alt annet, og at man vil unngå at personer som kanskje har en lett utviklingshemning, blir behandlet som om de fungerer høyere. Lavt evnenivå, og særlig utviklingshemning, skal gi en beskyttelse. Personer med moderat og enda sterkere utviklingshemning, eller såkalt høygradig utviklingshemning, kan ikke straffes. Selv de alvorligste handlingene medfører ikke straff, men personen kan idømmes såkalt tvungen omsorg, som utføres i regi av en spesialavdeling

på Brøset i Trondheim. Det benyttes for øvrig lite, trolig fordi omsorgstjenester og kapittel 9 i khol ofte er mer hensiktsmessig. For mindre alvorlige straffbare handlinger er det liten tvil om at kapittel 9 fungerer best.

F65.2 Blotting
Gjentatt eller vedvarende tendens til å blotte kjønnsorganene for fremmede (vanligvis av motsatt kjønn) eller for personer på offentlig sted uten å invitere til, eller ha noe ønske om, nærmere kontakt. Personen føler vanligvis, men ikke alltid, seksuell opphisselse på tidspunktet for blottingen, som vanligvis etterfølges av onani.

F65.3 Kikking
Gjentatt eller vedvarende tendens til å kikke på personer som utøver seksuell eller intim aktivitet, som avkledning. Kikkingen foregår uten at personene som blir kikket på er klar over det. Handlingen fører vanligvis til seksuell opphisselse og onani.

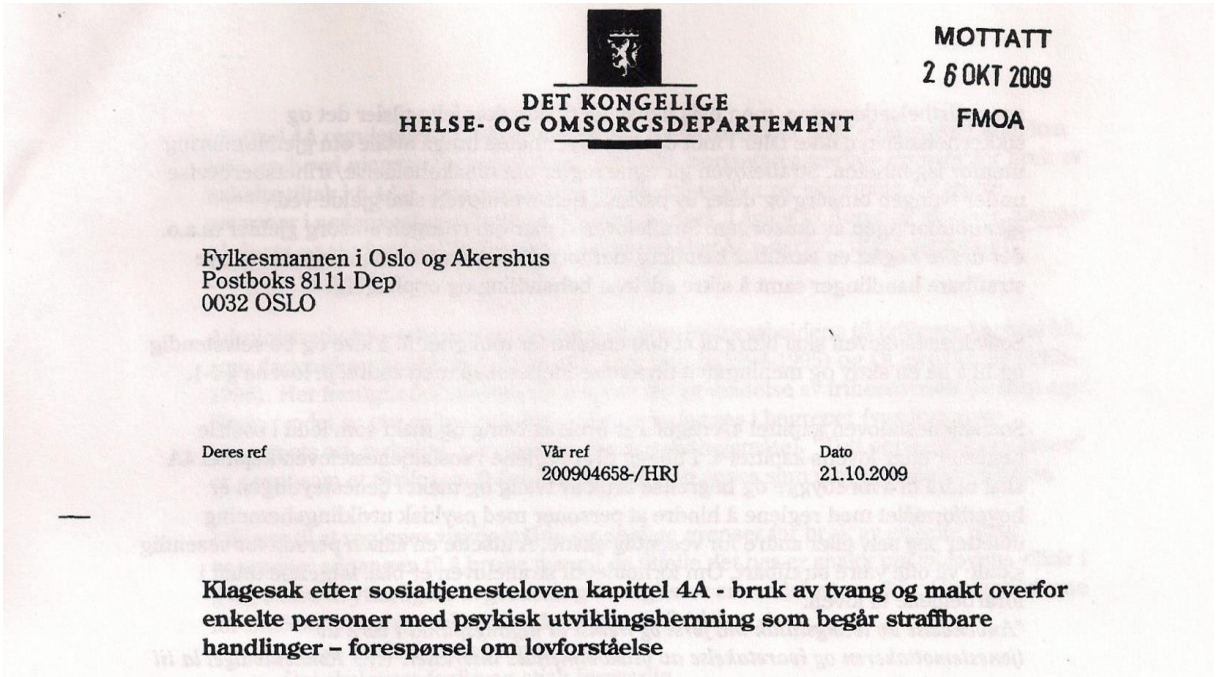
F65.4 Pedofili
Foretrukket seksualobjekt er barn i førpubertetsalder eller tidlig pubertetsalder: gutter, jenter eller begge kjønn.

Eksempler på psykiatriske diagnoser (i ICD-10s kortversjon) som mer eller mindre automatisk vil være straffbar atferd og atferd som medfører vesentlig skade i kapittel-9-forstand. Ikke alle vet at pedofili krever at det er en vesentlig utviklingsforskjell mellom overgriper og offer. Det er ikke alltid tilfelle når en med utviklingshemning forgriper seg på et barn. Men skadelig er det jo like fullt.

Kapittel 9 gjelder for personer med utviklingshemning i ICD–10-forstand. Det synes jeg er lite problematisert. Jeg har mange ganger påpekt at utviklingshemning er et enormt spekter fra svært svaktfungerende personer til personer man må undersøke grundig for å finne en utviklingshemning hos. Noen er så på grensen at man bør holde et våkent øye med om de virkelig har utviklingshemning, og være åpen for ny vurdering. Kapittel 6A og kapittel 4A i lov om sosiale tjenester, og den forrige versjonen av kapittel 9 i khol, altså forgjengerne til dagens kapittel 9 og dagens rundskriv, var temmelig preget av problemer som vi ser mest hos de med alvorlig og dyp og til dels moderat utviklingshemning. Problemer som er vanligere hos de med lett utviklingshemning, var mindre påaktet. Det kom lite fram at de med lett utviklingshemning fungerer «skyhøyt» over de med for eksempel dyp utviklingshemning, at de kan ha samtykkekompetanse, og at de i utgangspunktet er strafferettslig tilregnelige. Det har kommet seg noe i den nye versjonen av rundskrivet til kapittel 9 som kom i 2015, og jeg skal gå gjennom hva det nye rundskrivet inneholder om den gruppen.

Et vilkår for å bruke tvang er at atferden som det brukes tvang mot, medfører vesentlig skade. Grensene for vesentlig skade er lite endret i det nye rundskrivet. Men «Det at en handling er ulovlig eller straffbar, er ikke i seg selv tilstrekkelig for å fastslå vesentlig skade» (s. 74). Som eksempler nevnes nasking og mindre alvorlig bruk av lettere ulovlige rusmidler. Men det er liten tvil om at mye av det som omfattes av de formene for vesentlig skade som kalles «sosial fornedring», for eksempel blotting og offentlig onanering, «skader på andre personer», for eksempel vold mot andre, og «materielle skader på andres eiendeler», omfattes av straffeloven når de har et visst omfang. Et brev fra Helse- og omsorgsdeparte-mentet 21. oktober 2009 slo fast at kapittel 9 (som da het kapittel 4A) kunne brukes for å hindre eller

avverge straffbare handlinger. Når vi ser hva vesentlig skade kan være, vil jeg si at det var overflødig. Dessuten oppstår mye vesentlig skade i nødssituasjoner. Da er det fort straffbare handlinger. Det er viktig å understreke at personer med lett utviklingshemning kan være kapable til blant annet vold og trusler på linje med personer uten utviklingshemning.

DET KONGELIGE
HELSE- OG OMSORGSDEPARTEMENT

MOTTATT
26 OKT 2009
FMOA

Fylkesmannen i Oslo og Akershus
Postboks 8111 Dep
0032 OSLO

Deres ref	Vår ref	Dato
	200904658-/HRJ	21.10.2009

Klagesak etter sosialtjenesteloven kapittel 4A - bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning som begår straffbare handlinger – forespørsel om lovforståelse

Hodet på det nevnte brevet som presiserte at kapittel 4A- vedtak (i dag kapittel 9) kan brukes til å hindre eller avverge straffbare handlinger, relativt selvfølgelig, etter min mening.

Det nye rundskrivet er også mer innholdsrikt når det gjelder samtykkekompetanse, selv om det bruker begrepet «beslutningskompetanse» (uten at jeg kan se at det skiller seg fra samtykkekompetanse i innhold og i hvordan det vurderes). På side 29 står det at i forbindelse med kapittel 9 «… må en persons beslutningskompetanse hensyntas når et tiltak vurderes iverksatt mot vedkommendes vilje», særlig for tiltak som gjelder grunnleggende behov. Det gjelder altså ikke i nødssituasjoner, der straffeloven uansett er rettesnor. Hvis en beslutnings-kompetent person motsetter seg et tiltak for å dekke grunnleggende behov, må det vektlegges når man drøfter om tiltaket er forholdsmessig og etisk og faglig forsvarlig. På side 87 står det at det også må tas hensyn til hvor alvorlige konsekvenser det vil ha hvis tiltaket ikke utføres. Dess alvorligere konsekvenser, dess strengere krav må det stilles til personens forståelse og innsikt for å ta hensyn til personens motstand. Men beslutningskompetanse har altså mindre å si når det gjelder skadeavvergende tiltak, naturlig nok. Ingen har rett til å begå for eksempel straffbare handlinger, samme hvor stor forståelse og innsikt de har.

Det nye rundskrivet nevner også muligheten for å gi personer med utviklingshemning omsorgstjenester mot sin vilje. Det må i så fall gis som et vedtak etter kapittel 9, som altså krever at det er nødvendig for å hindre vesentlig skade. Også bruk av politi beskrives, for eksempel til å ta seg inn i personens bolig og til å finne og transportere personen.

Selv om kapittel 9 åpner for å hindre straffbar atferd, er det ikke «fritt fram» eller enkelt. Generelle krav til andre løsninger, altså løsninger som ikke inneholder tvang, gjelder selvsagt. I tillegg er spørsmålet om forholdsmessighet, og faglig og etisk forsvarlighet (side 79–84), kanskje enda mer komplisert for de med lett utviklingshemning enn for de svakere-fungerende. Når det gjelder forholdsmessighet, er det altså de med lett utviklingshemning som generelt viser mest avansert utfordrende atferd, inkludert bruk av farlige gjenstander. Det betyr at det kan være lite aktuelt å iverksette kapittel 9-vedtak som vanlige sivile kvinner og

menn skal gjennomføre. Det kan bli for farlig og uverdig for alle parter. *Omfanget av fysisk maktbruk*, som det heter i forbindelse med faglig og etisk forsvarlighet, kan bli for stort.

Selv om det ikke har noe direkte å gjøre med bruk av kapittel 9 for å hindre straffbar atferd, vil jeg problematisere noe som er lite framme. Et kapittel 9-vedtak krever at personen som vedtaket gjelder for, har verge. Utviklingshemning vil ofte være diagnosegrunnlag for å kunne si at personen ikke har samtykkekompetanse. (Diagnose, for eksempel utviklingshemning, er et krav for å opprette vergemål, slik jeg ser det, se BBC 77). Neppe alle med helt lett utviklingshemning mangler altså samtykkekompetanse, men her har rundskrivet gjort en liten «vri». På side 64 står det faktisk at i forbindelse med kapittel 9-vedtak skal personen ha verge uansett, uavhengig av samtykkekompetanse. For meg er det enda et lite bidrag til at bruk av kapittel 9 for de med aller lettest utviklingshemning, kan skurre litt.

Ullersmo fengsel. Fravær av diskriminering er bra, men det må være bedre med et kapittel 9-vedtak der det brukes lite tvang for å hindre kriminelle handlinger, enn å sone på et slikt sted.

Heller ikke straffeloven er enkel å bruke. Mange som har anmeldt noe mindre alvorlig enn drap, for å overdrive litt, har opplevd at det skjer lite. Politiet kan henlegge saken ved å vise til at det ikke har skjedd noe straffbart, eller ved å vise til bevisets stilling. Noen ganger gjør de imidlertid lite for å skaffe bevis. Det kan også bli påtaleunnlatelse. Da får personen en «advarsel». Det kan også bli betinget dom eller en annen mild reaksjon i form av samfunnsstraff. Blir det fengsel, kan det være kortvarig. Når noen for eksempel utøver vold mot tjenesteytere eller pårørende, er gjerningspersonen neppe ukjent. Men terskelen for å anmelde kan være høy, ikke minst når pårørende har et ord med i laget. Jeg kjenner eksempler på at politiet har stoppet kriminell atferd hos personer med utviklingshemning, men det er unntak. Interessen fra politiets side for å gjøre noe kan være liten, særlig når kommunen allerede tar hånd om personen. Jeg har også vært med på å prøve å beskytte personer med utviklingshemning ved å anmelde dem som har begått kriminelle handlinger mot dem, men har faktisk observert lunken interesse. Ifølge politiet har det vært vanskelig ut fra overgripers rettssikkerhet, og ut fra lite ressurser (selv om mange fra politiet kan være med på et møte for å si det). Politiet kan også ha lett for å betrakte det som psykiatri, og kjøre personen til psykiatrisk sykehus. Blir det en straffereaksjon, er den per definisjon tidsbegrenset, og bare unntaksvis en varig løsning. Ellers har visstnok nærmere ti prosent av de som sitter i norske fengsler, utviklingshemning. Jeg er litt skeptisk til den høye andelen. Det kan nemlig være fordeler med å ha utviklingshemning, med de følger det kan ha for testresultater og annet som inngår i en vurdering. Men uansett er antall innsatte med utviklingshemning lavt i forhold til de med lett utviklingshemning som får tjenester, og de med utviklingshemning som hverken har diagnosen eller tjenester. Jeg har anslått at den siste gruppen kan telle titusener.

Jeg ville heller ha «sonet» i form av litt fotfølging og tilsyn på et slikt sted, et kommunalt bofellesskap.

Det desidert vanligste er nok derfor at straffbar atferd hindres ved hjelp av kapittel 9, både «typisk» utfordrende atferd som knapt anses som straffbar, og atferd som er klart straffbar. Norsk forbund for utviklingshemmede (NFU) mener at dette har gått for langt. En artikkel på deres hjemmeside (nfunorge.org) heter «Bruk av tvang og makt overfor personer med utviklingshemning». Der står det blant annet at «Det finnes eksempler på at tvangsvedtak benyttes alternativt til straffeprosessloven i tilfeller hvor domstolene ikke finner grunnlag til å anvende straffeprosessloven. Det at en administrativt kan overprøve domstolene, strider mot vår samfunnsordning.» Men er det å «overprøve domstolene» å gjøre et kapittel 9 vedtak? Atferd kan vel utgjøre vesentlig skade, og gi grunnlag for kapittel 9-vedtak, selv om domstolen av forskjellige grunner ikke dømmer noen til straff? Er ikke straffeloven og kapittel 9, og de to forskjellige utfallene, uavhengige av hverandre? I den samme artikkelen står det også at personer med utviklingshemning sjeldnere anmeldes for handlinger som andre anmeldes for, og at sanksjonene i et kapittel 9-vedtak kan være vel så strenge som i straffeloven. Igjen synes jeg at straffeloven og kapittel 9 ikke helt kan sammenlignes. Et kapittel 9-vedtak er ingen sanksjon, eller straff, men en systematisk avverging av en eller flere bestemte handlinger, helst ved å hindre at de skjer overhodet, slik at man unngår enda mer tvang.

Men jeg er enig med NFU-artikkelen i at det også kan være likheter mellom straffelov og kapittel 9, særlig ved at kapittel 9 har åpnet for frihetsberøvelser som ligner på hjemmesoning, ikke med elektronisk kontroll, men innelåsing og fotfølging. En klient av meg kunne ødelegge for store verdier ute i samfunnet og hjemme hos seg selv. Kapittel 9-vedtaket gikk ut på å begrense ferdsel ute, og tilsyn hjemme. I tillegg var mer frihet avhengig av færre ødeleggelser, særlig hjemme, rett og slett fordi vi vurderte det som mindre sannsynlig at vedkommende ville ødelegge. Parallelt med restriksjonene foregikk det selvsagt behandling av «ødeleggelsestrangen», som jeg oppfattet som en variant av Tourettes syndrom. Det forundret meg litt at fylkesmannen godkjente vedtaket. Mer enn en gang minnet jeg personalet om at mange innsatte i norske fengsler har større bevegelsesfrihet enn tjenestemottakeren. Heldigvis forsvant ødeleggelsestrangen så mye at kapittel 9-vedtaket opphørte, eller det ble «løslatelse».

NFU mener også at det galt å bruke kapittel 9-vedtak for å hindre at en person med utviklingshemning misbrukes seksuelt, mobbes eller kommer i andre uheldige situasjoner. De mener altså at det er galt at det er offeret, eller personen med utviklingshemning, som pålegges restriksjoner for å unngå alvorlige hendelser, og kaller det å «rette baker for smed». Jeg er enig med NFU i at det kan være diskutabelt. Men for det første kan det altså være lettere sagt enn gjort, for ikke å si dødfødt, å bruke politiet, som jeg var inne på. For det andre pålegges

også potensielle eller sikre overgripere restriksjoner, ved at kontakten med offeret begrenses eller elimineres. For det tredje, hvis restriksjonene ikke gir klare fordeler for offeret ved å dempe vesentlig skade i form av angst og fornedrelse, så blir kapittel 9-vedtaket neppe gjort eller godkjent. Dermed er det også vanskelig å se at personen opplever begrensningen som *inngripende* alt i alt. For det fjerde kan et offer ha vanskelig for å forstå hvilke overgrep personen selv utsettes for, og det blir ikke lettere av å ha utviklingshemning. Å «rette baker for smed» er å straffe en for noe som en annen har gjort, og virker litt misforstått i denne sammenhengen. Ellers er det ikke uproblematisk å sammenligne personer med utviklingshemning med barn. Men vi kommer ikke utenom om at begge grupper er sårbare og har behov for særlig beskyttelse, som når vi faktisk har et barnevern. Jeg synes ikke at det er å gå for langt å si at vern som kan ligge i et kapittel 9-vedtak, har fellestrekk med barnevernvedtak.

Bruk av kapittel 9 betyr at noen med utviklingshemning hindres i atferd som vi andre slipper unna med fordi det bare er politi og straffelov som kan hindre oss. For å unngå diskriminering bør vi kanskje overlate mer til politi og mindre til kapittel 9? Men vi har ikke kapittel 9 for ingenting, og forskjellsbehandlingen kan begrunnes nettopp med utviklingshemningen, og med at personen dermed ikke forstår sitt eget beste fullt ut. Jeg var også inne på at den forutsetningen kanskje ikke holder helt for de med aller lettest utviklingshemning. Det er hva jeg mener, men vi har de lovene vi har.

Nå er det høst på Grytsetra i Odalen (selv om den faktisk tilhører en gard i Romedal), og lyden fra rauting, bjeller og lokking har stilnet for denne gang. Men til sommeren blir det nytt liv …

Mye av denne BBC-en blir altså tema på seminaret om kriminell og annen skadelig atferd hos personer med lett utviklingshemning på Skogtun på Skarnes neste fredag, 28. oktober. Men det er mer å ta av, og det blir spennende. Jeg sier på gjensyn til de av dere som kommer neste fredag, og fortsatt god høst til dere andre. Og en ting kan jeg love: Uansett hvor mange som måtte komme på våre kvalitetsseminarer, så vil vi holde oss i «lavprissegmentet». Vi har store planer, men skal ikke melke folk.

20. oktober 2016 Børge Holden